

Krúdy Gyula és a pesti regény

Gyula bátyám – szólalt meg egy újdondász a *Pesti Napló* szerkesztőségében –, ismeri id. Pieter Bruegel flamand közmondásokról festett kompozícióját?

– Arra Bródy Sándor járt szívesen. Ő bizonyosan tudná, miről van szó.

– Csak azért kérdeztem – folytatta az ifjú újdondász – mert *Így történt 1914-ben* című írásában a háborút éltetik. Ez nem igazán jó. A képen háztetőn van egy férfi nyilpuskával, háborúsdit játszik, lődöz folyamatosan. Erről írta Hans Sachs (mármint a Restországban nyilazókról):

*Akik itt megtelepednek,
fáradozni nem szeretnek:
az az első a céllövésben,
ki nem talál semmiképpen. –*

– Te nekem most példabeszédet mondasz? kérdezte Krúdy.

– Igen – válaszolt az újdondász –, mert én református hitben nőttem fel, s úgy tapasztaltam, hogy a példázatok mindig hatnak az emberekre. A háború, a lövöldözés értelmetlenségét id. Pieter Bruegel kiválóan ábrázolta. A nyilak cél nélkül röpködnek a semmibe. Hacsak nem a lepények tepsijét találják el a háztetőn, de az csupán pótcselekvés – a háború is az lenne, de kinek? –, mert aki tepsit lövöldöz csak nyilat tompít.

– Okos vagy fiú – szólalt meg Krúdy –, de a világ más. A pesti Köröndnél százezer hang szólalt meg: „Éljen a háború!”

– Miért?

– Mert valahol, valakik már eldöntötték, hogy hadak összemérik erejüket.

– Igen, de ott van a kockázat, amiről Stibor vajda bolondja beszélt. Ez még Zsigmond király idejéből való történet. Rozgonyi vezér haditervet vázolt a királynak és a tanácsnak. A hadsereg az éj leple alatt

átkel a túlsó partra, ott mindent elfoglal, az ellenállókat megöli. A tervet mindenki elfogadta. Csak Becskó, az udvari bolond jegyezte meg:

„Azt, hogy miként menjetek át, szépen elvégeztétek urak. De ezután tanácskozzátok meg a másik fontos kérdést, hogy miképpen jöttök vissza.”

– Értem, és nem tudom, hogy miért ez a nagy lelkesedés a háborúért.

– Pesti regényt szeretnék írni – jelentette ki Krúdy kávéházi asztaltársaságának – , csak nehezen megy, mert nehéz megfogni. hogy mióta lett Pest Pest. Még emlékezek Kemény Zsigó regényére, Ott a *pest* mellől nehezen akartak elmozdulni (merthogy a szó a kemencét jelölte). Viszont azt hiszem, hogy a millenáris kiállítás óta lett Pest az, aminek látjuk napjainkban. Sok-sok idegen jött, más pompát, más fényt és erkölcsöt hoztak. Ami nekem igazán tetszett; az ország, a nagy Magyarország összes (talán nem mind) könnyüvéru lánnya, asszonya Pestre érkezett. Ami még fontosabb, a cécó után itt is maradtak.

– Gyula bácsi – kötözködött egy hírlapíró –, nemcsak nők jöttek Pestre, hanem legalább annyi – ha nem több, férfi is. Faúsztató szlovákok, akik szállították az építőanyagot. Délről szerbek hajóztak föl a Dúnán. Változott Pest arculata.

– Változott. De a háború előtt egy-két esztendővel (Rezeda Kázmér története 1912-vel indul) Pest már szegényedett. A köznapok jöttek, amikor lassabban jártak a vonatok, s a pénzbőség erősen fogyatkozott. Bródy Sándor kollégám írta, hogy az emberek a bankok előtt álldogáltak, hátha megszánják őket. De nem! Valószínű, hogy ennek következtében jelent meg Pesten a lomposság és a bágyadtság.

– Tudod, Jolán, amikor Pestre (vagy Budára?) jöttem hírlapírónak nem hoztam oldalszalonnát és kenyeret a batyumban, mint Bródy Sándor. Viszont itt hamar megtanultam, hogy mi az orfeum (téged is ott ismertelek meg), a színésznék ünneplése, a gazdag férjek felszarvazása.

– Nekem nem volt férjem – replikázott a gesztenyebarna hajú, szép arcú táncosnő –, mégsem nagyon akart magának. Meg is haragudtam, s elhatároztam, hogy amikor a Nefelejts utcában sétál, akkor az első emeletről a nyakába ugrok, hátha akkor elhiszi, mennyire szeretem; de

maga – ahelyett, hogy elkapott volna – félrelépett, még szerencse, hogy az utca nem volt kikövezve, így csak a bokám marjult ki.

Krúdy kortyintott egyet a párásodó borospohárból, érezte, amint hús légáramlatként jut el helyére az ital, elmosolyodott:

– Azért léptem félre, mert bíztam a Szentlélek téged megtartó erejében. Azt nyilván hallottad, ha máshol nem a templomban, hogy igenis van ereje bárkit megtartani, irányítani, benne munkálkodni. Figyelj csak, hogy mit tanultam Nyíregyházán. Szó szerint idézem a tiszteletes urat:

„Keresztyén testvéreim!

Éreztétek-e már ti a Szentléleknek bennünk munkálkodó erejét? Az ember, amikor elindul az ő gyümölcsösébe, alig hiszi, hogy odaérjen a nyári hőségben. A teste vágyik a hús árnyékban megpihenni. Viszont, ha az ember leül, akkor rövidesen eldől, álomba szenderül, elalszik. De valami felrebbenti: Ember, kelj fel! Mert ezt a gyümölcsöst helyetted senki meg nem kapálja! Ha meg nem kapárod, előli a gyom! Nem lesz áldott termés! Nem tudsz a keresztlányod lakodalmába gyümölcsből főzött nedűt vinni!

S mit tesz az ember, felkel, veszi a kapát. Az első fánál még nehezen kapál. A második már könnyebben megy. S jön sorban a többi. Észre sem veszi, ha valaki az ültetvény végénél ráköszön. Csak vágja a földet könnyedén... Mármost kedves keresztyén testvéreim, ez a Szentléleknek bennünk munkálkodó ereje!” Rá bízalak, amikor a Nefelejts utcában eltávolodtam a háztól.

A leány kísérletet tett, hogy megfogja a fiatalember kezét, de az gyorsan az abrosz alá került.

– Szép példabeszéd – mélázott Jolán –, de az orfeumban én azt tanultam meg, hogy mindenkinek *magában* kell bíznia, mert különben – ahogyan én – egész életében vonhatja maga után az egyik lábát. Ezt az esetet hallgassa meg, azután Úgyis mennem kell. Történt az orfeumban nálunk, hogy szép hangú, érzelmesen éneklő leányt mutattak be. A terem, a szeparék megteltek hölgyekkel és sok-sok úrral. A lány kiállt, a zenekar rázendített. felcsendült az énekszó. Igenám, de az új kislány a szöveg felénél megakadt. Csak állt, csak állt, s nem jutott eszébe a folytatás. A szerte ülő hölgyek hangosan nevettek. A lány várt egy kicsit, majd rájuk kiáltott:

– Mit nevetnek, Vén kurvák!

Néhány pillanatig döbrent csönd. Majd a férfiak óriási tapsot produkáltak. A lány meghajolt, s mint aki jól Végezte a dolgát, kiment... Na, pá! Megyek én is.

Krúdy sok-sok mulatás, ficsurkodás, bordélyok meglátogatása és jó hangulatkocsmái esték után jegyezte le:

„ezek a felvértezett, cinikus, romlott pesti fiatalemberek – amilyeneknek szerettünk volna tetszelegni – ... Vajon nem kémlelik-e a mélységet a negyedik emeletről, nem gusztálják-e a Dunát, amikor a hídon átmennek, nem próbálgatják-e a szekrénybe zárt revolvért? ... Des Grieux lovagnak érezte magát minden fiatal hírlapíró. Hajh, de kevés Manon akadt a városban! Párbajt vívni és meghalni a nőért: ilyen programmal indult el a fiatalember az életbe, akinek valamely köze volt a költészethez, ha csak annyi is, hogy bökverseket írt Braun Sándor lapjába. Ám aki megmenekült Ámor nyilaitól, Friedmann mulatóhelyein a „Pezsgő tündérek” (mint abban az időben nevezték a nőket) és más veszedelmek előtt, bizonyosan bajba jutott néhány száz lépésnyivel odább, a Feld-féle nyári színparkban...”

A nők és a párbajok veszélyei az íróra is leselkedtek, de ő mérték-tartó volt (ameddig lehetett), mert nem szeretett volna úgy járni, mint Jókai Mór *Szeretve mind a vérpadig* című regényének nagyasszonya, aki nek történetét mindig szívesen idézte okulni vágyó újdondászoknak:

– Figyeljétek, a nagyasszony vallatja a táborból érkezett katonát – vette kezébe a könyvet.

– Mi hírrrel jöttél a táborból?

– Semmi nagy hírrrel, biz een.

– Hát a fiam nem jött el?

– Jönne biz az, de nem jöhet.

– Valami baja van talán?

– Nem fáj bíz annak semmije se.

– Hát mit izent?

– Semmi rosszat sem üzent bíz az, eedes meezem.

– Hát miért nem jöhet? Mért küldött téged?

– Hát mert a cifra dolmánya kilikadt.

– Micsoda cifra dolmánya te?

– Akit az Iluska kisasszony varrott arany tulipántokkal, az a bársony.

– Mi történt vele, mondd hamar!

– Hát egy gelóbis kilikasztotta a cifra dolmányt, aztán olyankor, mikor maga is benne volt.

– Meghalt a fiam? – kiálta fel Tiszáné s hirtelen visszafojtotta a hangját.

– Een egy szóval sem mondtam, hogy meghalt; csak azt, hogy a cifra pruszlikját kilikasztotta a gelóbis, az pedig itt van a tarisznyámban,

nee! De ne búsuljon a nagyasszony – vigasztalá a palóc –, mert levágtak ám a fülelet.

– Kinek a fülelet, te?

– Hát nem is az úrfiét, hanem azé a beste Karafiáét, aki meglötte.

– Hát bajvívásban esett el?

Biz az volt annak a veege.” – fejezte be Krúdy az olvasást és kérdően nézett fiatalabb kollégáira. – Ilyen véget akarnátok nők és a pár-bajvívás miatt?

A Szerviták terén egy természetes, hosszú barna hajú, virágos ruhába öltözött leány jelent meg, karján kosárával és rövidesen hallatszott az énekszó:

Tessék kék ibolyát venni!

Nem kell érte messze menni...

– Vegyen már ibolyát! – szölt a lány az éppen arra sétáló íróhoz, s ránézett ábrándos, szép szemével. Krúdy nem vett ibolyát, de megjegyezte, hogy a tavaszi szélben erre kell majd szellőztetnie a kávéházi füstöt. Halvány emlékképe volt arról, hogy Margittay Tihamér festett egy képet a virágáruslányról, amiről sok nyomat készült, s *Tessék ibolyát venni!* cím alatt árusították tavaszunként. A modellt látta maga előtt a Szerviták terén. „Ez az a szép virágárus leány – gondolta –, aki a kikeletet és a szerelmet hozta kézikosárájában.”

A sudár alakú hölgyet azután évekig nem látta, csak hallott róla, hogy aki számít Pesten, mindenki Madame-nak szólítja és szenvedélyévé vált az asszonynak (bár soha nem volt törvényes férje) a lovaglás – mágnások társaságában. „Meg kell vele ismerkedned!” – biztatta önmagát, s a véletlen úgy hozta, hogy a Hotel Meteor (Krúdy éppen ott lakott) halljában ez megtörténhetett. Az ifjabb gróf Andrassy Gyulával jött éppen „a nagy derék asszony”, az ifjabb főnemest pedig ismerete az író, így elkerülhetetlen volt a bemutatkozás:

– Róza de Pilisy – nyújtotta kezét csókra a királynői alak.

– Krúdy Gyula, az író.

Nem sok idő telt el, s már a Meteor férfiszobájában beszélgettek.

– Tudja maga – szölt kissé affektálva a hölgy –, hogy jó időben naponta kocsizok a Nemzeti Lovardához, ott nyeregbe ülök és a Köröndig ügetek, ahol már várnak a Városliget híres-neves lovasai: gróf Batthyány Elemér, a két ifjabb mágnás, Szapáry József és Sziráky János,

meg Podmaniczky Frici, csak Frici, mert ő testi-lelki jó barátom. Az egyikük mesélte. R. báró, a sógora egyszer „megajándékozta”. Élt ott egy kiváló cigányzenész, Gyúró Béla. A báró magához hívatta, majd szépen fölöltöztette; zöld nadrágot, fehér övet és piros dolmányt kapott. Egy ládába fektették. Vízet, ételmet adtak neki. Aztán a lelkére kötötték, hogy a fővárosban, ha a ládát kinyitják, ugorjon ki és vegye kézbe a hegedűt. A ládát gyorsárúként föladták, ráírva: „Élő állat! Ne fordítsd!” Nálunk – mondta lovaglás közben az ifjú gróf – éppen sok-sok vendég volt, előttük nyitottuk a ládát. Kiugrik belőle Béla cigány és már húzta is:

*Nincsen pénzem, de majd lesz,
Hogyha Pesten vásár lesz,
Eladom a szürkét meg a feketét,
Ölelem a barna menyecskét.*

Némi hatásszünet után kérdezte az író:

– Tudja, hogy ez nekem szólt?

– Sejtettem – szólt Krúdy –, s mostmár nekem sincsen más vágyam... A pezsgőspoharak csendülése után – amiként regényekben olvasható – a szobára sötétség borult... Hajnalban az író Szindbádként gondolta: „Ő volt a százhetedik...”

1917-ben jelezte az *Őszi utazásokban* Krúdy, hogy más, idegenszerű világ alakul (fejlődik?) ki Pesten. Ámulva látta, hogy rámenős ügynökök (menedzserek?) sokasága nőtt ki az aszfaltból, akik a svindlit mellveregetéssel munkának nevezik.

– Ez nem tetszik, öcsém – mondta a *Pesti Napló* szerkesztőségében –, főleg az nem, hogy már a kávéházakat is adják-veszik. Hallottam egy üzletelőről, aki egy esztendő alatt négy kávézót vett és adott tovább. Ez emlékeztet engem a jóllakott szúnyogok esetére. Gödöllőn történt vagy Baján, hogy Grassalkovich herceg megharagudott a tisztartójára, mert megtudta, hogy szörnyen lopja és gazdagodása már feltűnt mindenkinek. Magához hívatta, s arra ítélte, hogy a Páva-szigeten pányvázák ki és hagyják ott prédául a szúnyogoknak; szívják a vérének, ahogyan ő szipolyozta az uraság vagyonát. Az úri szolgák végrehajtották az ítéletet; a tisztartót belepték a szúnyogok és szívták a vérének. A herceg kiment a szigetre, hogy lássa, mi történt. A szenvedés láttán megennyhült, s maga kísérelte meg a szúnyogokat elhessegetni.

– Kegyelmes úr – szólalt meg a lopós ember –, ne tegye azt, ezzel rajtam nem segít, mert ha elhajtja a jóllakottakat, akkor a helyükre még éhesebb újak jönnek.

Ez úgy vagyon a meggazdagodásra vágyó, a más pénzt kívánó üzletemberekkel is.

Pesti körképe (szójátékkal mondhatjuk, hogy Feszty-körképe), amikor így írt Krúdy: „Sivár, jajgató, kétségbeesett, elégedetlen, és csőd szélén álló város ez... Az emberek fuldokolnak az adósságtól, és senki-nek sincs hitele.”

Az idézet hallatán kérdezte az író:

– Pesten vagyunk?

– Igen – válaszolta az újdondász.

– Eddig értem, de ki fizet?

– Mi.

– Akkor van fejlődés?

– Nincs. De momentán senki nem fél a háborútól, nem jobban, mint a női esernyőtől.

Az újdondász megjegyezte még:

– Itt pénzről is szó van.

Krúdy kortyol egyet kedvenc borából, merengett, majd így szólt:

– Ismerhetnétek Petőfi történetét, a hasznos tanácsot. Odaért a folyópartra, pénze nem volt, de át szeretett volna jutni. A révésznek azt mondta:

– Szállíts át a túlsó partra, de előre mondom, pénzem semmi nincsen, de ha átjutunk, lesz egy hasznos tanácsom.

A révész átevezett a Tiszán. Amint a szárazföldre értek, Petőfi rácsapott az evezős vállára:

– Azt tanácsolom, hogy másokkal ne tégy így, mert akkor megélhetésedet fenyegeti veszély.

– Gyula bátyó – szólalt meg a szőke bajszos ifjú –, már megint a Royal Szállodába költöztél? Ott írod meg a pesti regényt?

– Már megírtam. A szálló pedig a család miatt van.

Lánya, Krúdy Mária később ezt jegyezte le erről:

„...beköltözik a Royal Szállodába. (...) Az országos hírű író és hódítóan szép férfi a szállodában hiánytalan kényelemhez jut. Részesül mindenben, amit csak kívánhat magának.”

Viszont otthon veszekedések, csaknem tettlegességek a férjnek nem igazán alkalmas Krúdy Gyula miatt rendszeresek voltak. Az asszony egyszer Antióchiai Szent Margitra hivatkozott:

*Margit csak egyetlen született a földre,
Az, aki a Sátánt vánkoshoz kötötte.*

Krúdy az Otthon Körből írásban válaszolt: „Kedves, ne bolondozunk! – Drága Asszony én tudom, hogy jó, derék, önfeláldozó és hűséges kis teremtés vagy: ne haragudj, hogy néha pénztelenül ideges vagyok...”

Pénztelenül és idegesen pedig nem lehetett jó pesti regényt írni.